

จากประสบการณ์ชีวิตที่ผ่านพ้นมาแล้วทั้งหมด
หนึ่งในสังขาร ซึ่งฉันยึดถือเป็นหลักสำหรับการ
ดำเนินชีวิต ได้แก่การยกความสำคัญของผู้อื่นไว้
เหนือตนมาโดยตลอด ทั้งในด้านการคิดเห็นและ
นำปฏิบัติ โดยไม่เลือกว่าจะเป็นเด็กหรือผู้ใหญ่

ระหว่างดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี ฉันได้เขียนข้อ
เตือนสติด้วยลายมือธรรมชาติ สอดไว้ใต้แผ่น
กระดาษใสบนโต๊ะทำงาน เพื่อว่าทุกครั้งที่นั่งโต๊ะ
ตัวเองจะมีโอกาสอ่านข้อความนี้ แม้ว่าจะเป็น
คนมีนิสัยไม่ชอบนั่งทำงานอยู่กับโต๊ะมาเป็นเวลา
ช้านานแล้วก็ตาม แต่ขณะที่ต้องนั่ง เมื่อว่าง
สักนิด ก็พร้อมที่จะอ่านข้อเตือนใจตัวเอง ถือ
เป็นการเสริมสติให้มันคงยิ่งขึ้น ฉันจึงยืนหยัด
อยู่บนรากฐานจิตใจตัวเองได้อย่างเข้มแข็ง
ตลอดมา

มาถึงบัดนี้ ฉันต้องขอบคุณธรรมชาติในตัวเอง
ที่ช่วยให้รักษาความเป็นคนไว้ได้อย่างมั่นคงซึ่ง
คงไม่มีอะไรดียิ่งไปกว่านี้อีกแล้ว ในเมื่อชีวิต
นี้ก็เริ่มมองเห็นฝั่งใกล้เข้ามาทุกขณะ คงจะ
เหลืออยู่เพียงสิ่งเดียวคือ " มุ่งทำงานเพื่อ
หวังใช้หนี้แผ่นดินนี้ให้ดีที่สุดเท่านั้นเป็นพอ"
ส่วนใครจะสามารถรับผลไว้ได้มากน้อยแค่ไหน
คงถือเป็น เรื่อง เหตุผลของแต่ละคนพึงคิดได้เอง

ฉันทราบภายหลังว่า กระดาษแผ่นที่สอดไว้ใต้กระดาษ หลังจากพ้นตำแหน่งแล้วก็มีลูกศิษย์คนหนึ่งมา
ดึงเอาไป เนื่องจากมีคนมาบอกให้ทราบภายหลังว่า มีหลายคนหมายตาเอาไว้นานแล้ว เพราะในห้องทำงาน
ฉันมันไม่มีพิธีการและไม่มีอะไรเป็นความลับ นอกจากบรรยากาศซึ่งหลายคนบอกว่า ทำให้รู้สึกอบอุ่น

ฉันถือเสมอว่า เราแต่ละคนที่เกิดมา ไม่เพียงทั้งโลก แม้แต่ทั้งชาติหรือทั้งเมือง ก็ยังไม่อาจจะรู้
จักกันได้ทั่วถึง การมีโอกาสรู้จักกันนั้น นับว่าเป็นกุศลผลบุญยิ่งที่แต่ละฝ่ายสร้างสมกันมา ซึ่งก็ไม่ใช่เหตุ
บังเอิญอย่างที่บางคนคิดแบบสั้น ๆ หากสอดคล้องกันกับสังขาร กล่าวคือ เราแต่ละคน หลังจากเกิดมา
แล้ว ควรจะรู้และยอมรับความจริงว่า จำเป็นต้องอยู่ร่วมกัน และพึ่งพาซึ่งกันและกัน

หลังจากเกิดมาแล้ว จึงควรจะมองเห็นโอกาสที่ขอบด้วยเหตุผล ในการดำเนินชีวิตมุ่งสู่เป้าหมาย
อันดีถือเป็น หลักชัยมงคล คือ รักษาหน้ามิตรไว้จากใจที่ตระหนักถึงคุณค่าอย่างแท้จริง

หลักในการที่จะรักษาน้ำมิตรไว้ได้อย่างดีที่สุคนธ์ น่าจะได้แก่ความมีสติ ของตนเอง แม้ว่าระดั
บความมั่นคงในรากฐานจิตใจของแต่ละคนอาจไม่เท่ากัน ก็ควรถือว่าเป็นเรื่องธรรมดา จึงไม่ถือสา หาก
พร้อมที่จะให้อภัยแก่กันและกันได้เสมอ

ถ้าแต่ละคนคิดว่าตนจะอยู่ลำพังคนเดียวในโลกได้ จึงต่างคนต่างคิดต่างคนต่างทำไปคนละทิศละทาง วิธีชีวิตตัวเองก็จะต้องพบกับ ภาวะชวคเซ จนอาจถึงหกสัปดาห์ให้ต้องเจ็บตัว จนกว่าจะรู้สึกได้ว่า ตนคงต้องปรับทิศทาง เข้าสู่รูปรอยซึ่งมีการร่วมกันอย่างแท้จริง ดังนั้น เราจึงควรให้โอกาสแก่กันและกันในเรื่องเวลา จากความจริงใจ

การศรัทธาชาคมิตร คือการศรัทธาค่าชีวิตของตัวเองอย่างสำคัญ แม้ไม่ถึงขั้นรุนแรง เพียงแต่ใช้คำพูดเพียงคำเดียวเท่านั้น ประเด็นเช่นนี้คงไม่ต้องไปโทษใครอื่นที่สะท้อนพฤติกรรมใดก็ตาม มากระทบอารมณ์เรา แต่ใจเราเองต่างหากที่ขาดความเข้มแข็งในการรักษาความมีคุณค่าของชีวิตเอาไว้ จึงถูกอารมณ์ตัวเองผลักดันให้เดินพลัดตกออกไปนอกทางอันควรรักษาไว้ให้มันคงอยู่ได้

ฉัน เป็นคนมีธรรมชาติที่สนใจศึกษาค้นหาความจริงจากชีวิตตัวเอง ซึ่งช่วยให้ทวนกลับไปศึกษาชีวิตเพื่อนมนุษย์ทุกคนอยู่แล้ว แม้ระหว่างที่เรียนอยู่ในโรงเรียน จนกระทั่งผ่านพ้นมาถึงช่วง เข้ามหาวิทยาลัย ทำให้รู้ความจริงว่า สาขาวิชาทั้งหลายนั้น มันไม่ใช่ของจริงเลยสักอย่างเดียว ทำให้คนสนใจเรียนรู้จากทุกเรื่อง อย่างต่อเนื่องกันเรื่อยมา

จนกระทั่งชีวิตผ่านพ้นมาถึงช่วงที่ได้รับปริญญา ก็นำมาพิจารณาเห็นว่ามันไม่ใช่ของจริงอีกนั่นแหละ เธอเอ๋ย แลเพราะเหตุว่า ตนเป็นคนที่มีความเคารพทุกคน ไม่ว่าใครจะยืนอยู่ที่จุดไหนจึงไม่เคยนึกถึงกิจจก รู้สึกว่า มีสิ่งใดที่ให้ได้ก็ควรให้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้ความรู้และให้จากใจจริง ไม่ว่าผู้รับจะนึกชื่นชมยินดีหรือไม่ ถ้าเข้ามาหาด้วยความจริงใจ ฉันจะให้ทุกอย่างแก่ทุกคนด้วย หากรู้ได้ว่า ใครมีรากฐานความคิดลือถึงกันได้มาก ก็คงคิดให้กันก่อนคนอื่น โดยที่รู้ว่า หลังจากให้ไปแล้ว ย่อมงอกเงยมากขึ้น

การรับการวะจากแต่ละคนก็ย่อมเป็นเรื่องธรรมดา เช่นกัน จึงมิได้ทำให้รู้สึกพึงพอใจจากการที่ตนได้รับการยกย่องสรรเสริญ หากเกิดความเบียดเบียนจากสิ่งที่มีคุณค่าอย่างยิ่งระหว่างเพื่อนมนุษย์อันดีว่า ไม่มีความแตกต่างกันกับเราเองมากกว่า ในลักษณะที่สอดคล้องต้องกันกับปรัชญาชีวิต ของผู้ที่เกิดมาก่อน กับผู้ซึ่งเจริญเติบโตตามมาภายหลัง ซึ่งมีเหตุผลสัมพันธ์ถึงกันบนพื้นฐานคุณธรรม

ฉันต้องยอมรับความจริงว่า คนไม่ใช่ผู้คงแก่เรียน และก็ไม่ได้อู้สึกว่าเป็นครูใครเลย เพราะรู้สึกว่า มีโอกาสน้อยที่สุด ที่ฉันจะกล่าวด้วยวาจาในเชิงสอนคนโน้นคนนั้น แม้ลูกหลานตัวเอง แต่ฉันมุ่งมันทำงานในสิ่งซึ่งตนรักที่จะทำ จากรากฐานซึ่งเชื่อในเหตุและผลมากกว่าการเกรงอำนาจหรืออิทธิพลผลประโยชน์ซึ่งมีคนอื่นสามารถนั้นเวลาให้ได้

ฉัน เชื่อมั่นว่า แต่ละคนที่เกิดมา ต่างก็มีสติปัญญาด้วยกันทั้งนั้น เราแต่ละคนจึงไม่ควรดูถูกกัน โอกาสที่คนทั่วโลกแม้ทั่วประเทศจะรู้จักกันได้ จึงมิใช่วิสัยของคนทั่วไป ดังนั้นการที่แต่ละคนรู้จักกันได้ สำเนียงความรักและเคารพกันไว้ให้มันคงยิ่งขึ้น จึงควรถือว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าที่สุดแล้ว

มีคนจำนวนไม่น้อยที่ขาดความรู้ความเข้าใจความหมายของชีวิตแท้ ทำให้ขาดความปรารถนาในการคบมิตร เมื่อนำมาประกอบกันเข้ากับการขาดสติ ก็ถึงเรื่องผู้อื่นด้วยอารมณ์ กล่าววาจากระทบกระเทือนใจผู้อื่นจากความรู้สึกไม่พึงพอใจเพียงชั่ววูบเดียว ไม่ว่าผู้นั้นจะเป็นคนเดินถนน เป็นเพื่อนร่วมงาน แม้เป็นญาติพี่น้องหรือสามีภรรยา ย่อมไม่เป็นมงคลแก่ชีวิตตัวเองทั้งสิ้น

ความหมายของคำว่ามงคล จึงมีความลึกซึ้งยิ่งกว่าสิ่งซึ่งแต่ละคนสัมผัสได้ด้วยสายตา รวมทั้งส่วนอื่นของร่างกาย แต่หมายถึงสิ่งซึ่งฝังรากลงถึงจิตใจอย่างลึกซึ้ง ที่ช่วยส่งเสริมให้ผู้มีสิ่งนี้เป็นสมบัติอยู่ในใจ บังเกิดความสุขอ่างแท้จริง จากทุกสิ่งซึ่งตนมีโอกาสสัมผัสอยู่รอบข้าง ท่ามกลางวิถีการดำเนินชีวิต

ฉันขออนุญาตพูดถึงประเด็น "ความมั่นคงของชีวิต" เพื่อฝากแง่คิดไว้กับเธอทุกคน แต่ขอกล่าวเสียก่อนว่า เราควรตระหนักถึง "เป้าหมายของชีวิต" กันเสียก่อนว่า "จะอยู่อย่างเอาตัวรอด หรือจะอยู่อย่างมีมิตรที่เป็นเพื่อนมนุษย์ให้การยอมรับนับถือ" แก่เราอย่างมีเหตุผล

ฉันคิดว่า เมื่อกล่าวถึงความมั่นคงของชีวิต น่าจะมีความหมายอยู่ในตัวเองแล้วว่า ต้องอยู่อย่างมีพื้นฐาน หรืออยู่อย่างมีหลักความจริงของธรรมชาติเป็นสิ่งรองรับ ซึ่งหมายความว่าถึงกรอยู่โดยมีการยอมรับนับถือจากผู้อื่น ถ้าใครอยู่อย่างฝืนธรรมชาติ ความมั่นคงย่อมไม่เกิดแก่ชีวิตตนเองเป็นแน่ แม้อาจเอาตัวรอดไปได้ก็คงเป็นเรื่องชั่วคราวชั่วคราวเท่านั้น ในที่สุดวันหนึ่งย่อมต้องพบกับภาวะแตกสลาย อย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น

จึงจำเป็นต้องสำนึกเสมอว่า มนุษย์ทุกคนจำเป็นต้องอยู่ร่วมกัน อีกทั้งร่วมกับสรรพสิ่งทั้งหลาย อันถือเป็นองค์ประกอบภายในกระบวนการธรรมชาติ ซึ่งต่างก็มีความสำคัญเสมอเหมือนกันหมด นอกจากนั้น ความหมายสิ่งทั้งหลายทั้งมวลหาใช่หมายถึงแต่เพียงภาพที่เห็นได้ เฉพาะหน้าเท่านั้น หากยังมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะ อย่างปราศจากการหยุดนิ่ง

ดังนั้น เราจึงควรอยู่อย่างผู้สนใจเรียนรู้เหตุผล ซึ่งสิ่งนี้สามารถค้นพบได้จากตัวเองก่อนอื่น เพื่อหวนกลับมาเข้าใจผู้อื่นสิ่งอื่นได้อย่างลึกซึ้ง ทั้งนี้และทั้งนั้น ย่อมช่วยให้การยอมรับสามารถเป็นไปอย่างเป็นธรรมชาติ แม้เกิดปัญหาขึ้นจากบุคคลใด ณ จุดใด หากไม่มองข้ามตัวเองไปหลงโทษคนอื่น ถ้ามีนิสัยเช่นนี้ ย่อมทำให้ชีวิตจะต้องขาดคุณค่ามากขึ้น

บุคคลผู้มีนิสัยคิดร้ายกล่าวร้าย หรือทำร้ายผู้อื่น ย่อมมีผลบั่นทอนชีวิตตัวเองให้ขาดความมั่นคง ส่งผลสะท้อนจากวิถีชีวิตอันควรมีโอกาสเปิดกว้างเพื่อพบทางสว่างมากขึ้น ให้จำต้องกับแคบลงไปพร้อมกับความยิ่งยงยิ่งยงเรื่อย ๆ

ฉันเชื่อว่า คงไม่มีใครพึงพอใจกับการถูกสังคมนรังเกียจ แต่ถ้ามีพฤติกรรมดังกล่าวเกิดขึ้น ผู้ซึ่งได้รับผลจากการกระทำของตนหากรู้จักทบทวน คงต้องยอมจำนนกับเหตุผลด้วยความเข้าใจได้ โดยที่รู้ว่า การดำรงชีวิตของแต่ละคนย่อมไม่เหมือนกัน ซึ่งสภาพเช่นนี้ย่อมมีผลกำหนดวิสัยทัศน์ ตลอดจนค่านิยมขั้นพื้นฐาน ซึ่งมีส่วนกำหนดทิศทางเดินของชีวิตที่แตกต่างกันไปอย่าง เป็นธรรมชาติ

บนวิถีทางการดำเนินชีวิตของแต่ละคน ไม่ว่าจะคิดดีทำดีแค่ไหน ย่อมประสบทั้งการถูกตำหนิ ถูกวิจารณ์ และถูกมองในแง่ร้ายได้เสมอ แต่ถ้าทวนกลับมามองเห็นด้านดีได้ว่า สิ่งนี้คือครุณีให้เราเป็นคนเข้มแข็งยิ่งขึ้น ย่อมบังเกิดผลดีแก่ตัวเองโดยแท้ ดังที่ฉันเคยกล่าวไว้ว่า เราไม่ควรรังเกียจปัญหา เพราะปัญหาคือครูชีวิตที่ช่วยส่งผลให้วิถีชีวิต ดำเนินไปสู่ความสำเร็จด้วยตนเอง

การพบกับภาวะถูกมองในแง่ร้ายแต่สามารถยืนหยัดอยู่ได้ กับการได้รับคำสรรเสริญแล้วก็รับฟังได้โดยไม่ทำให้เดินหลงทาง ซึ่งภายในวิถีชีวิตแต่ละคน เปรียบได้ดั่งลูกบอลกลิ้งในท้องทะเล ซึ่งทุกคนพึงต้องสัมผัสกับมัน ลูกแล้วลูกเล่า น่าจะถือเป็น เรื่องธรรมดา

แม้การได้รับคำสรรเสริญยกย่อง หากไม่ยึดติดอยู่กับมัน แต่รู้จักนำมาพิจารณาหาเหตุผล ถ้าพบว่าการแสดงออกเกิดจากความจริงใจ ก็น่าจะมีผลช่วยย้าให้รากฐานแนวคิดความเชื่อของตนเท่าที่นำไปปฏิบัติมาแล้ว มีเหตุผลแน่นอนหนามากขึ้น

อนึ่ง เมื่อนำเอาคำว่า "ความมั่นคงของชีวิต" มาพิจารณา น่าจะหมายความว่า "ความมั่นคงซึ่งมีรากฐานอยู่กับเหตุและผล" ดังภาษิตบทหนึ่งได้กล่าวไว้ว่า "คนที่ยอมคนน้ำไม่ไหล-คนไฟไม่ไหม้" ถ้าเราเพียรพยายามปฏิบัติทุกสิ่งทุกอย่าง อย่างมั่นคงอยู่กับเหตุและผลจริง โดยที่รู้ชัดว่า เหตุอยู่ในใจเราเอง และผลก็เป็นสิ่งซึ่งเราต้องได้รับสนองตอบอย่างแน่นอนที่สุด

แม้ว่า ในช่วงไคว่ช่วงหนึ่งในวิถีการดำเนินชีวิต อาจทำให้ต้องพบกับความผิดหวัง หรือถูกบีบคั้นทางใจ นานาประการ จนทำให้ความรู้สึกมาถึงจุดที่ว่า "เหตุไฉนคนจึงคนน้ำก็ไหล ตกไฟก็ไหม้จนแทบจะมอดหมดสิ้นไป กับเปลวเพลิง"

ถ้าหยุดคิดสักนิด ตั้งสติให้มันคงสักหน่อยหนึ่ง เพื่อหวนกลับมาพิจารณาค้นหาความจริงที่ตัวเองให้ได้ จากคำถามที่ว่า "การที่เราตั้งใจทำความดีมาแล้วทั้งหมดนั้น เพื่อประโยชน์อันใดกันแน่ ไม่ว่ามันจะเป็นความต้องการเกี่ยวกับ เกียรติยศชื่อเสียง หรือคำสรรเสริญเยินยอ ซึ่งแท้จริงแล้วก็ทำให้สิ่งมีชีวิตคนให้เอามายึดติดทำให้เกิดความทุกข์ ร้อยไป แท้จริงแล้ว สิ่งซึ่งกำลังทำให้เป็นทุกข์ มันก็เกิดจากการสร้างขึ้นมาจากด้วยตัวเองทั้งสิ้น"

ถ้าฉันพูดต่อไปเรื่อย ๆ เธออาจรู้สึกเบื่อ โดยที่คิดว่า เอาแต่เรื่องธรรมะธรรมโมมาพูดเท่านั้น แท้จริงแล้ว มันก็ไม่ใช่เรื่องธรรมะธรรมโมอย่างที่เธอกำลังกึกกำลังมองอะไรเลย หลายคนอาจมองว่า ฉันเป็นคนเก่ง เรื่องกล้วยไม้ จนเป็นที่ยอมรับนับถือไปแทบทั่วโลก เพราะเดินทางไปไหนก็มีคนให้การต้อนรับ ไม่ว่าคนชาติไหนภาษาไหน

แต่ฉันก็บอกกับทุกคนว่า คนไม่ได้เก่งเรื่องกล้วยไม้อะไรเลย ถ้าจะถามว่า เรียนมาจากโรงเรียนหรือมหาวิทยาลัยไหน ก็เปล่านั้นสิ้น ฉันพูดตรง ๆ เพื่อให้เธอที่สนใจเก็บไปคิดค้นหาความจริง การพูดกันอย่างตรงไปตรงมา หรือพูดอย่างเปิดเผยเข้าหากัน จึงเป็นสิ่งสร้างสรรค์ช่วยกันทั้งสองฝ่าย ฉันจึงไม่เคยคิดปิดบังอะไรใครทั้งนั้น ยิ่งชนรุ่นหลังที่เข้ามาด้วยใจรักและศรัทธาด้วย จะรู้เองว่า ฉันมีอะไรก็ให้หมดทุกอย่าง

เพราะฉันไม่ได้เก่งกาจอะไรในเรื่องกล้วยไม้ แต่มีสิ่งต่าง ๆ ซึ่งกล่าวมาแล้วทั้งหมดอยู่ในหัวใจ รวมทั้งมีความรักและสนใจที่จะนำออกมาใช้ประโยชน์ มันจึงทำให้งานด้านกล้วยไม้สามารถแพร่กระจายออกไปได้อย่างเป็นธรรมชาติ

ฉันชอบนำเอาสิ่งซึ่งกล่าวไว้แล้วในตอนแรกมาว่าความสำคัญอีกครึ่งหนึ่งว่า การเรียนสาขาวิชาต่าง ๆ มาแล้วนั้น ในที่สุดก็มักจะพบว่า มันไม่ใช่ของจริงเลยสักอย่างเดียว ถ้าเราไม่ยึดติดอยู่กับมัน ย่อมไม่ใช่เป็นเครื่องมือค้นหาความจริงได้เสมอ ถ้าจะถามว่า "ค้นหาจากที่ไหน ?" ก็คงต้องตอบโดยอาศัยสัญธรรมอีกเช่นกันว่า "ค้นหาจากความหลากหลายของมนุษย์ โดยใช้การนำปฏิบัติกันแหละเธอ" เพราะการปฏิบัติมันก็อยู่กับตัวและใจเธอ

หลายครั้งหลายหน การเข้าไปเรียนในโรงเรียน ยิ่งในมหาวิทยาลัย ก็จำต้องพบกับอิทธิพลที่ชักจูงให้จำต้องเดินหลงทางไปพักใหญ่ กว่าที่จะหลุดออกมาได้มันก็ไม่ใช่ของง่ายนักหรอกนะ บางคนปลดไม่ออกจนทำให้ชีวิตจำต้องจมลงไปจนกระทั่งจบสิ้นไปเลย ก็มีให้เห็นกันมาแล้ว และดูเหมือนจะเป็นส่วนใหญ่เสียด้วย ซึ่งภาพที่เห็นเป็นความจริงซัด ๆ ก็ขอให้จับตาดูที่เส้นเกษียณอายุก็แล้วกัน

ฉันสนใจนั่งจับตาดูโดยมุ่งไปที่จุด ทั้งเข้าและออก จุดเข้าก็สะท้อนให้เห็นถึงการเบียดเสียดแย่งชิงกันเข้าไปสู่การสอบคัดเลือกเข้ามหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นเพียงรูเล็กนิกเดียวเท่านั้น กับด้านออกก็คือจุดที่สะท้อนให้เห็นถึงช่วงที่กำลังเกษียณอายุ แต่ก็มีส่วนดีสำหรับตัวฉันเอง เพราะเป็นการฝึกจิตใจให้รู้จักเมตตาคนมากขึ้น

ฉันมองด้วยความรู้สึกจากรากฐานตัวเองว่า มนุษย์ควรจะสนใจศึกษาจากทุกเรื่องอย่างอิสระ คั้งนั้นการณ้เข้าเรียนในมหาวิทยาลัยจึงเป็นเพียงชิ้นส่วนหนึ่งซึ่งอยู่ภายในความหลากหลายของกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งอยู่บนพื้นฐานธรรมชาติของมนุษย์เท่านั้นเอง หากใช้เป็นสิ่งอันควรให้ความสนใจเป็นพิเศษไม่ และแท้จริงแล้วก็ไม่มีอะไรเป็นพิเศษสำหรับฉันเลย ส่วนใครจะมองว่ามีสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นพิเศษ แท้จริงแล้วมีผลมาจากการมองลึกและไกลกว่านั้นมาก เพราะต้องการสร้างสรรค์ชีวิตนั้นสิ่งนั้นให้มีคุณค่าแก่สังคมในระยะยาวมากกว่า

เคยมีชนรุ่นหลังที่เข้ามาหาแล้วพูดว่า "อยากให้ผู้ใหญ่หลาย ๆ คนเก่งอย่างฉันบ้าง แต่เพราะคนไม่ได้หลงอยู่กับคำสรรเสริญอย่างนี้ จึงทำให้มองเห็นสังขรณ์แล้วตอบไปว่า คนไม่ได้เก่งอะไรเลย แต่เป็นเพียงชิ้นหนึ่งของความหลากหลายอันเป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่อยู่รวม ๆ กันเท่านั้น เราจะให้คนเหมือนกันคงไม่ได้"

จากประสบการณ์ชีวิต ที่ให้โอกาสฉัน เรียนรู้ความจริงซึ่งसान เหตุกับผลถึงกันทุกเรื่อง ได้สอนให้รู้ว่า ไม่ว่าใครจะมีโอกาสสัมผัสกับสิ่งใดอยู่ที่ไหน และไม่ว่าใครจะมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับงานอาชีพสาขาใดก็ตาม สิ่งเหล่านั้นมันไม่ใช่ของจริงสำหรับฉันเลย นอกจากนั้นยังเชื่อว่า มีบางคนมองเห็นภาพเดียวกันกับฉันด้วย

ไม่ว่าใครจะเป็นวิศวกร เป็นเกษตรกร เป็นแพทย์ เป็นทหาร เป็นตำรวจ หรือเป็นอะไรอื่น แม้การขึ้นไปมีตำแหน่งเป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัย และเป็นรัฐมนตรีก็ตาม มันเป็นเพียงหมวกแต่ละใบซึ่งมีคนอื่นนำมาสวมให้เท่านั้น ยิ่งเกิดความอยากจนถึงขั้นแย่งชิงกันไปเอามันมาสวมใส่ จนทำให้ปลดออกได้ยาก เพราะการที่ฉันเคยมีสิ่งเหล่านี้สวมอยู่ มันไม่ได้เกิดจากความอยากหากเป็นเพราะมีผู้สรรทานำมาให้เอง แต่คนที่ใช้มันอย่างดีที่สุด และยิ่งรู้จักแยกแยะออกจากของจริงด้วย นอกจากนั้นยังถอนออกมาเองเนื่องจากรู้แล้วทำให้รู้แล้ว ก่อนที่จะครบเกษียณอายุ เนื่องจากรู้ว่า กำหนดเกษียณดีไม่ใช่ของจริง เพราะมีคนอื่นซื้อมันเอาไว้

สังขรณ์มั่งกล่าว จึงช่วยไม่ให้ฉันสูญเสียพลังในการทำงาน เพื่อต้องการรู้ความจริงลึกซึ้งยิ่งขึ้นไปอีก

สิ่งที่ฉันรู้แน่ชัดมาตลอดชีวิตนี้ หากใช้ว่าตัวเองเป็นอะไรต่อมิอะไรไม่ หาก ฉันรู้ว่าคนเป็นคนที่ ๗ จุดนี้เอง ที่ช่วยให้ฉันมุ่งมั่นค้นหาความจริงมาตลอดระยะเวลาอันยาวนานสำหรับชีวิตนี้ โดยไม่คิดวอกแวก ชวคเข จนทำให้จำต้องเปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างอื่นเลยแม้แต่น้อย แม้สิ่งจรรจบข้างจะมีอิทธิพลรุนแรงมากขึ้นแค่ไหน ตนก็รู้สึกเสมอว่า นี่คือน้ำที่ฝักให้เกิดความอดทนแข็งแกร่งมากขึ้น โดยที่เชื่อว่า จะยืนหยัดต่อไปจนถึงที่สุด

ทั้งนี้และทั้งนั้น โดยเหตุที่ฉันพบความจริงแล้วว่า เหตุที่ชีวิตผ่านพ้นมาทั้งหมด จากการมุ่งมั่นทำงานโดยมีการแบ่งปันความรักให้กับเพื่อนมนุษย์อย่างทั่วถึง ได้ส่งผลสะท้อนสอนให้มองเห็นความจริงชัดเจนยิ่งขึ้นเป็นลำดับ ทำให้เชื่ออย่างมั่นใจมากขึ้นว่า ทุกสิ่งที่ต้องการแสวงหา มีอยู่ในองค์รวมของความเป็นคนอย่างครบถ้วนแล้ว จึงขอฝากสิ่งนี้ไว้กับทุกคนอันเป็นที่เคารพรักของฉันอย่างทั่วถึงกันหมด เริ่มค้นจากผู้ซึ่งใกล้ชิดกันทางใจที่สุด โดยที่หวังว่าวันหนึ่งข้างหน้า ควรจะกระจายออกไปอย่างปราศจากกรอบกำหนดใด ๆ ทั้งสิ้น หากसानคือไปด้วยเหตุและผลอย่างเป็นธรรมชาติ

สรุปแล้ว จากช่วงเวลาของการดำเนินชีวิตซึ่งเหลืออีกไม่นานนัก เนื่องจากขณะนี้ใกล้ 80 ปีเข้ามาแล้วแทบทุกสิ่งยังอยู่ในความทรงจำมาโดยตลอด แม้ภาพบ้านซึ่งใช้เป็นที่พักพิงและให้ร่วมเงาอันร่มเย็นแก่การการหลับนอนพักผ่อนร่างกายและใจในช่วงซึ่งฉันยังมีอายุเพียง 4 ขวบ ตนก็สามารถเรียกความทรงจำกลับมารับรองเขียนลงบนแผ่นกระดาษได้อย่างใกล้เคียงมาก ทั้ง ๆ ที่ไม่มีภาพถ่ายอะไรทิ้งไว้เลยแม้แต่นางซึ่งเป็นภาพที่เห็นได้จากภายนอก แต่ฉันก็ยังเห็นมันได้จากใจ

ฉันขอออกใจฝากไว้โอกาสอันอย่างซัด ๆ ว่า "เธอที่รัก: ผู้ซึ่งดำรงชีวิตอยู่บนพื้นฐานความหลากหลายอย่างมากหน้าหลายตา รวมทั้งมาด้วยอารมณ์และความคิด" สำหรับชีวิตนี้ ฉันขอขอบคุณเธอ-ทุกคนอย่างที่สุด ที่ช่วยส่งเสริมให้ชีวิตฉันเองก้าวมาได้ถึงช่วงนี้ ถึงช่วงซึ่งสมควรขอบคุณทุกคนที่ฉันคิดว่าคือครูอย่างแท้จริง ขอให้ชีวิตเธอทุกคนจงมุ่งไปสู่ความสุขซึ่งเป็นจุดเดียวกันในที่สุด ไม่ว่าขณะนี้ใครจะกำลังคิดและทำอะไรอยู่ก็ตาม

ในที่สุด ทุกสิ่งทุกอย่างก็คือมรดกแห่งชีวิตทั้งสิ้น.